

Nacija na antidepresivima – korijeni društvene, moralne i psihološke krize

Doc. dr. sc. Zoran Zoričić, *Klinika za psihijatriju, KBC Sestre milosrdnice, Zagreb*

Pokušavajući kroz snove odsanjati idealno društveno uređenje, svaki pojedinac, građanin polazi od činjenice da mu društvo treba osigurati pravedan okvir za razvoj vlastitih kreativnih potencijala, osjećaj sigurnosti, pravo na jednaku šansu za uspjeh i samoostvarenje u odnosu na druge, socijalnu solidarnost u slučaju problema ili značajnijih neuspjeha. Država kao trenutno najnapredniji oblik društvenog uređenja, koncipirana ili kao nacionalna država za ostvarenje prava naroda i nacije, ili pak kao višenacionalna država koja treba osigurati jednake uvjete različitim narodima, služi najčešće ili kao psihološki štitić pred slutnjom kakve opasnosti, ili kao strogi otac koji je dužan odgajati i disciplinirati. Nitko od nas rođenjem ne bira roditelje pa tako ni društvo ili državu u kojoj će se roditi i čije će kolektivne arhetipove baštiniti. Naime, još je Jung podsvijest svakog pojedinca podijelio na individualnu i kolektivnu podsvijest.

Ispod individualne podsvijesti kolektivna podsvijest, koja je baštinjena od strane rase i naroda kojem pripadamo upravlja našim svjetonazorom, mislima i postupcima, sadržavajući mudrost i iskustvo predaka. Za razliku od majčine ljubavi, koja je uvijek bezuvjetna ljubav, i prima dijete bez obzira kakvo ono jest i kako se ponaša, lik oca je onaj koji prenosi norme društva i prvi uvjetuje zaštitu i ljubav od djeteta modelom uvjetovanog, poželjnog ponašanja. Na ovim našim prostorima, obilježenim ne toliko jasnim, ali itekako razdvojenim ulogama, ova dihotomija stoljećima je stvarala generacije s izrazito ambivalentnim odnosima pojedinaca i cijelih generacija prema autoritetu oca, a posredno i likovima koji su bili zamjena za autoritet oca (starije osobe, poslodavci, vođe, predsjednici). Ovakav je način odgoja vodio prilagođavanju na razini društva na gerontokratsku hijerarhiju odnosa, dajući jasne društvene odnose u kojima su se mnogi osjećali relativno komforno. Oni koji su imali problem s autoritetima, cijenu su plaćali vlastitim neuroticizmom. Često se kroz povijest događalo da je lakše mladima bilo dignuti revolucije i zbaciti aktualni društveni poredak zasnovan na gerontokraciji, nego suprotstaviti se argumentima autoritetu starijih i tražiti svoj dio društvenog kolača. Svijet starijih najčešće je licemjerno podržavao neurotski konflikt mladih čuvajući svoj povlašten položaj nizom projekivnih obrana, najčešće tražeći da imaju strpljenja i poštovanja za svoje očeve. Nije stoga niti čudno da su revolucije i velike društvene promjene uvijek na krilima vlastitih ideala, ali i potisnutih neurotskih želja provodili mladi. Otrežnjenje je nastajalo poslije, kada bi u stjecanju vlastitih privilegija izdavali vlastite ideje zbog kojih su mijenjali stari društveni poredak. („Hoće li sloboda umjeti da pjeva kao što su sužnji pjevali o njoj?“)

Depresija hrvatskog društva, kako ona psihološka, tako i ekonomska nije od jučer, i nemoguće ju je analizirati bez povratka na vrijeme socijalizma, odnosno sredine dvadesetog stoljeća, koje je na našim prostorima donijelo, uz ideale i snove

ostvarenja pravednijeg društva, i bolno uništavanje i rastakanje obitelji kao osnovne jedinice društvenog tkiva. U tim godinama, zahvaljujući procesu industrijalizacije i deagrarizacije, dolazi do naglog urušavanja strukture višegeneracijske obitelji, koja postaje dominantno nuklearna obitelj, napuštajući tradicionalna sjedišta i kolektivne tradicije. Uz to, sistem jednopartijskog socijalizma ruši otprije nejaku demokratsku tradiciju ostvarenu s početka dvadesetog stoljeća, te kao treće veliko zlo, socijalistički sustav kroz uravnilovku ruši kult rada na ovim prostorima, izrugujući se s „atavizmom“ kulture teškog težačkog privređivanja (svakome prema potrebama, od svakog prema mogućnostima). Logika jednopartijske države koja preferira poslušnost, a ne i rad i doprinos, na pozornicu dovodi poslušnost, konformizam, poltronstvo, zadajući odlučujući udarac kulturi demokracije i požrtvornosti stvaranjem na duge staze kroz princip odloženog zadovoljstva.

Raspad socijalističkog lagersa, gubitak iluzije pravedne države, raspad lijeve socijalističke ideje na zapadu 1968., kada lijeva okreće leđa studentskom pokretu, daju zamašnjak neoliberalnom pokretu, te ideja tržišta kao jedinoga regulatora postaje dominantna svjetska ekonomska paradigma. Kreće Friedmanov proces globalizacije, koji će udružen s informatičkom revolucijom iz temelja prodrtati geostrateške odnose snaga, socijalno tkivo društva, te u konačnici postupno dokinut i dostignuća keynesijanske socijalne države. Paradoks je da pohlepa čovjeka zapadne civilizacije u stampedu za brzom zaradom temeljenom na špekulaciji i loše plaćenju radnoj snazi, a premještajući zaštićena zapadnjačka radna mjesta na Daleki istok, dovela je do urušavanja stupnja društvenog blagostanja, raslojavanja društva, uništavanja srednje klase, te gubljenja iluzije jednake društvene šanse.

S dominantnim autoritativnim modelom odgoja i funkcioniranja, hrvatsko društvo osamdesetih godina, a pred slatnjom raspada dotadašnje države i pokušaja kakvog takvog ekonomskog funkcioniranja, okreće se kolektivitetu tražeći u naciji osobnu, socijalnu i ekonomsku sigurnost. Nije čudno da je narod, koji je do tada birao jakog vođu (Josip Broz), ponovno u turbulentnim vremenima izabrao „oca nacije“, Franju Tuđmana. Legitimna želja hrvatskog naroda za ostvarenjem vlastite države podudara se s anomijom društva, prelaskom u novi društveni poredak, te rađa kolektivnom euforijom očekivanja blagostanja u „svojoj“ državi. Većina Hrvata pritom očekuje od hrvatske države da će im osigurati dostojanstvo čovjeka, pravo na rad i da pristojno žive od svoga rada, pravo da kroz demokratske principe odlučuju o bitnim društvenim pitanjima, pravo na sukreiranje zajedničkih stavova i ideja o razvoju. Ratna zbivanja na ovom području, neupitna uloga žrtve i ogromna stradanja dovela su do homogenizacije nacije, te su se socijalna bijeda, razaranja i stradanja stanovništva mogli bezbolnije podnijeti upravo kroz paradigmatu jednakosti te iluziju pravednosti budućeg društvenog uređenja. Jedna od najbitnijih iluzija, a koja je u ratno doba imala odlučujući uticaj na homogenizaciju nacije, bila je ideja da će konačno Hrvati sami odlučivati o svojoj sudbini u vlastitoj, neovisnoj državi. Paradoksalno danas zvuči bolna spoznaja da su upravo najteža vremena stvaranja države kroz rat i ogromna stradanja i žrtvu većeg dijela stanovništva zapravo bila sretnija vremena u odnosu na ova danas. To su bila vremena ponosa i slave, kada je stanovništvo vjerovalo u ideal, te iluziju imperativnog osobnog i društvenog prosperiteta, ali problem nastaje po završetku rata, kada shvaćamo da nismo svi bili solidarno u prvim bojnim redovima, da su se neki u međuvremenu snašli bolje od drugih, da su nas zapravo izigrali. Još je bolnija bila spoznaja da smo često bili izigrani od onih koji su se busali u prsa da su najbolji i najdržavotvorniji od nas, i tu je prvi put ozbiljnije nagrižena iluzija pravednosti hrvatske države.

Što je proces globalizacije donio Hrvatskoj? Prvi smo se put zapitali jesmo li zaista neovisni, tko kreira našu politiku? Kolika je autonomija naših političara (bez obzira iz koje stranke potječu), te što oni realno kreiraju u današnjem svijetu u kojem politiku vode nadnacionalne političke organizacije udružene s interesom multinacionalnih kompanija. Uloga domaće politike zapravo je svedena na lobiranje grupa građana za vlastite interese, te za provođenje politike stezanja remena uz nabijanje osjećaja krivnje narodu kako je on krivac vlastitom bahatošću i neradom za sadašnje stanje. Paranoja koja se u ovom trenutku okreće prema stanovnicima Grčke, Irske, Španjolske koje se proziva za nerad i pohlepu, zapravo će se sutra u ovom globaliziranom svijetu neminovno dogoditi svima nama. Mudri stoga danas šute, upozoravaju, a naivni optužuju susjede. Homogeniziramo se i danas, nažalost, kao dio grupe, protiv „njih“, a ne oko platforme kako prevladati situaciju. Upravo je ova reakcija traženja protivnika, krivca, žrtve u kolektivnom tuđem i dovela do ratnih stradanja devedesetih na našim prostorima. I dalje neodgovorni pojedinci, u neurotskoj potrebi da manipuliraju grupom, igraju na kartu prozivanja „drugih, drugačijih“ (bilo naroda, bilo seksualnih skupina, bilo sportskih klubova).

Većina stanovnika Hrvatske zadnjih pet godina, po nastupu recesije, strepeći pred stečajem firme i gubitkom radnog mjesta prima prvi veliki udarac, osjećajući se kao ljudski višak koje ni društvo, niti firma više ne treba. Gube kroz taj neželjeni status osjećaj samopoštovanja, samopouzdanja, vrijednosti, osjećaju se odbačenim i izdanim od ideala u koje su vjerovali, te posramljeni pred generacijom vlastite djece, koja na društvenu pozornicu stupa ipak spremnija. Upravo je ova situacija dovršila rastakanje autoritarnog društvenog modela. Drugi odlučujući udarac primili su kroz optužbu da je ono najplemenitije što su dali, žrtvu za stvaranje svoje, pravednije države, kroz optužbe oslobodilačkoj akciji „oluja“, odnosno hrvatskim generalima grubo srušeno. Osjetili su se istodobno poniženim, prevarenim i odbačenim. Posebno je bolna bila spoznaja da je ista ona politika koja je omogućila uništenje privrede, hapšenje i izručenje generala, sve nas uvjeravala da su ta zbivanja ne samo neophodna, već i potrebna. Treći veliki udarac psihičkom stanju nacije dolazi od atmosfere suđenja u hrvatskom društvu, gdje se kroz katarzu moralnog pročišćenja provode neophodni sudski procesi koji istodobno razvijaju ambivalenciju građana prema procesima. Podržava se raščišćavanje računa i kažnjavanje velikih manipulatora, ali se i pita ima li uopće nevinih u društvu u kojem je korupcija zadnjih pedesetak godina bila model preživljavanja. U praćenju procesuiranja drugih, ali i pitanju kada će na njih doći red, malo se tko osjeća dobro. Društvo u kojem marketinški trenutno najbolje kotira represivni aparat, u kojem se čovjek osjeća tehnološkim, ljudskim viškom, te u kojem su izdani nacionalni ideali jasno da odaje sliku očaja i kolektivne depresije.

Tri suđenja kroz zadnjih desetak dana omogućila su šansu za izlaz kroz emocionalnu katarzu iz društvene, moralne i psihološke krize. Suđenje dopredsjedniku vlade Radimiru Čačiću prvo je pokazalo da i veliki mogu biti osuđeni te odgovarati za ono što su i prouzrokovali. Da budem jasan, nesreća ministra Čačića može se svima nama dogoditi, i uopće ju moralno ne prosuđujem. Upravo stoga većina Čačića moralno ne osuđuje za nesreću, ali smatra da se trebao drukčije ponašati tijekom sudskog procesa. Nije tijekom suđenja preuzeo odgovornost u stilu jakog čovjeka, oca, već je poput nezrelog adolescenta nastojao da se što jeftinije prošverca. Siguran sam da je čovjeku istinski žao, i da bi dao sve da se ovo nije dogodilo, ali sad je kasno. Smatram kako bivši potpredsjednik vlade zapravo plaća cijenu nepopularnosti predstavljajući paradigmatu one politike koja je za društveni i privredni kolaps nekritički optuživala žrtve tog sistema, a to se otpušteni radnici. Kao da su oni kreirali politiku i

upravljali privredom. Čačić je zapravo predstavljao kastrativnog, optužujućeg očuha, koji nikad nije prihvaćen u ulozi autoritarnog oca kojeg će se slijediti. Na žalost, po mom mišljenju ekonomski sposoban političar s vizijom, platio je cijenu ukupne svjetske privredne recesije protiv koje se objektivno nije mogao nositi, a vjerojatno je u autoritarnoj maniri mislio da ćemo mu oprostiti bahatost kad spoznamo da nam je krenulo bolje. Bahatost smo osjetili, boljitak nismo dočekali, na obostrano nezadovoljstvo.

Suđenje bivšem premijeru Ivi Sanaderu nosi ipak nešto drukčiji kontekst. Za razliku od suđenja Čačiću, kojeg barem moralno većina ne osuđuje, postignut je društveni konsenzus i ujedinjenje nacije oko pitanja suđenja Sanaderu. Dok je Čačić pokušavao stavom i nastupom igrati ulogu jakog, odlučnog očuha, Sanader je zapravo od prvog dana bio pozer, igravši na ulogu prethodnika, oca nacije, i koristeći hijerarhiju koju je on svojim autoritarnim modelom stvorio. Svjestan od početka da je u nastupu neautentičan, cijelo se vrijeme branio bahatošću i podržavanjem lažnog imidža jakog vođe, a zapravo koristeći reaktivnu formaciju (igranje vlastitom karakteru suprotne uloge). Postupno je, suprotno karakteru jakog i odgovornog vođe, dopustio bujanje korupcije, pokazavši slabost. Ipak, konsternacija nacije u trenutku predaje ostavke svjedoči da je u društvu svrstavan ipak u lik oca, ali ne svojom zaslugom, već atavističkom potrebom društva da odgovornost za postupke i budućnost delegira u „jake“ ljude. Upravo je stoga ostavka Sanadera te naknadno suđenje i osuda za većinu ljudi u Hrvatskoj bila dobrodošlo buđenje i prilika da preispitaju svoj bijeg pred krojenjem vlastite sudbine i delegiranje povjerenja u ličnost raznih šarlatana i neodgovornih pojedinaca.

Ipak, u trenutku kolektivnog društvenog očaja i beznađa, dogodila se presuda Gotovini i Markaču, tolio priželjkivana, a ipak dijelom i neočekivana. Neočekivana ne zato što smo sumnjali u pravednost oslobodilačke akcije i pobjede u „Oluji“, već zato što smo kroz prethodne optužnice i proganjanja Gotovine i Markača bolno poniženi i obeshrabreni. Nije ova oslobađajuća presuda oslobodila samo Gotovinu i Markača, oslobodila je ona sve nas kolektivne depresije i nametnutog samooptuživanja, oslobodila nas je terora dušebrižnika koji umjesto nas znaju što je za nas dobro, i koji imaju namjeru rušiti ono što nam je su nam preci ostavili kroz kolektivne arhetipove. Istina, ne smijemo u ovoj situaciji izgubiti pamet, dostojanstvo, ponos, sami moramo disciplinirati i kazniti vlastite, raskalašene sunarodnjake i poučeni iskustvom prevenirati buduće neželjene postupke i pogreške.

Iznad svega treba istaknuti držanje generala Ante Gotovine, koji je u najsajnijoj ulozi odgovornog i jakog čovjeka dostojanstveno primio i osuđujuću, kao i oslobađajuću presudu, te koji je nakon svega poručio naciji da se umjesto prošlosti okrene prema budućnosti. Gotovina se slavi kao istinski autoritet, za razliku od bivšeg premijera koji je naciju doveo pred bolno otrežnjenje. Nadam se jedino da se sadašnji junak neće ozbiljnije početi baviti politikom, koja bi ga s vremenom izložila hajci političkih protivnika i medija, te društva, koje danas slavi, a već sutra može pokopati svoje junake.

Baš kao i nezreli sin, koji da bi odrastao mora srušiti autoritet oca bez osjećaja krivnje, preuzimajući njegov model odgovornosti kao imperativ osobnog sazrijevanja i socijalne funkcionalnosti.

